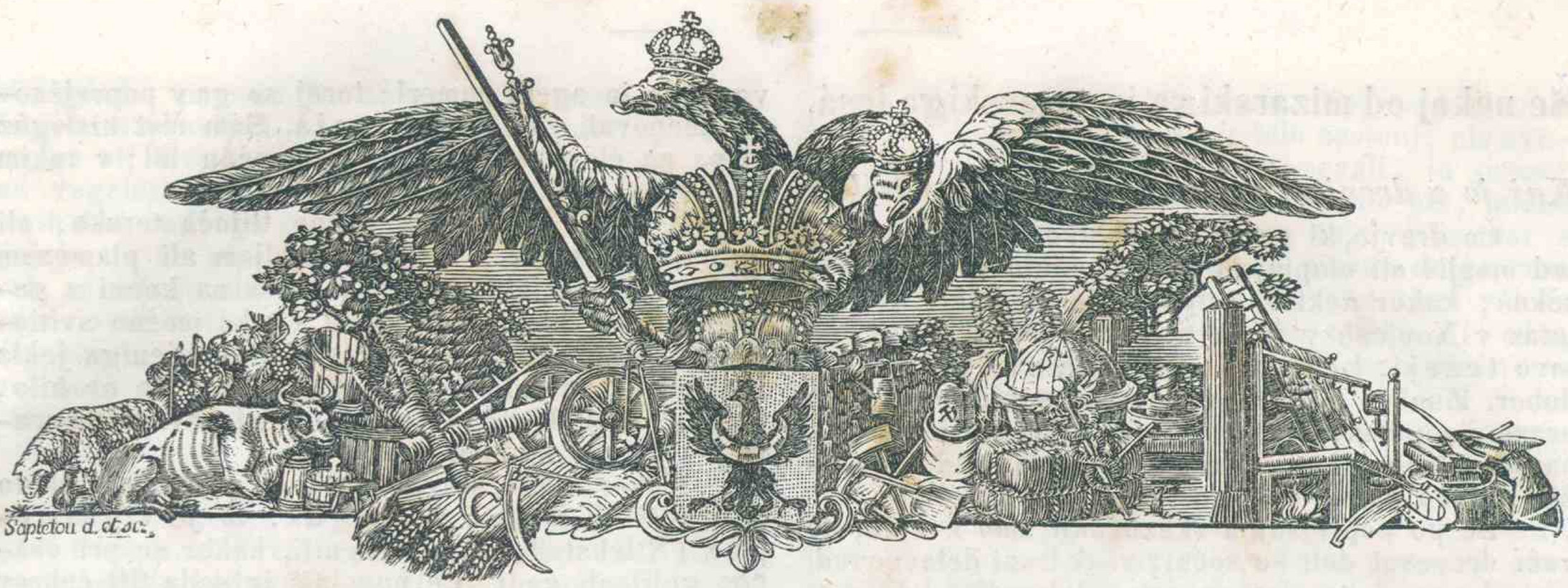

Kmetijske in rokodélske novice.

Na svitlobo dane od c. k. krajnske kmetijske družbe.

Tečaj IV. *V srédo 15. Malitravna 1846.* List 15.

BLAGOR NAŠIMU CESARJU!

Andante.

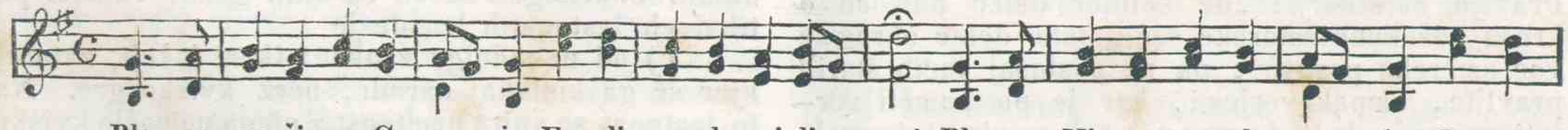

Bla-gor na-ši-mu Ce-sar-ju, Fer-di-nan-du mi-li-mu! Bla-gor Nje-mu po-gla-var-ju In ce-

sar-stvu ce-li-mu! Ve-čni! Tvo-ja ro-ka da-la Ga je nam na-mest-ni-ka, Tvo-ja

ro-ka bo var-va-la Fer-di-nan-da mi-li-ga.

Njega sédež je pravica,
Njega krona je modrost,
Sveta vera nja desnica,
Tovaršica učenost!
Angelj božji po vsih potah
Srečno njega naj pelja!
Blagoslovi Bog v dobrotah
Ferdinanda miliga.

V lepim miru naj kraljuje,
Vsak sovražnik naj beží!
Srečno naj pod njim stanuje
Vsak podložnik svoje dni!
Nja pravična roka brani
Nepokoja vsaciga!
Dolgo let nam Bog ohrani
Ferdinanda miliga.

Ljubi mir po vsih deželah
Nja cesarstva naj cvetí!
Naj v ljubezni in poveljah
Se po sreči vse zgodí!
Vsi v ljubezni Njemu vdani
Pojmo 'z celiga serca:
Dolgo let nam Bog ohrani
Ferdinanda miliga!

Slomšek.

Še nekaj od mizarskiga in tesarskiga lesá.

(Nadalje.)

Kaj je z drevjem ravnati, predin se poséka?

Če drevje, ki ga za posekati odločiš, na spomlad omajiš ali olupiš, in ga prihodnjo spomlad posékaš, kakor nekteri priporočajo ali kakor je bilo letas v Novicah v 5. in 6. listu rečeno, dobiš gotovo težeji, kerpkeji les, ki je za kurjavo prav dober. Znabiti de menj olnjatimu lesovju, postavim: hrastovimu, bukovimu, berstovimu, jesenovimu i. t. d. naročeno olupljenje pred posekovanjem dobro služi, gotovo pa ne smerečju in jevševju.

Že po poprejšnjim skazovanji smo zvedili, de večí drevesni deli so sočni; vsak lesni delavec tudi vé, de se noben les ne smé zdelovati, dokler ni popolnama suh; na stebli omajeno drevó pa, če ravno osahne, vender še vléče sok na sé po koreninah iz zemlje, in napiva z njim celo deblo po sterženu. Ta sok se posebno pri debelini v sredi debla zamoči, in storí, de je les drobljiv in pust. Ni moč celiga drevesa prav čisto olupiti; tudi bi veliko truda prizadelo, veliko drevés od tal do verha čisto omajiti. Pod ostanjki lupja zastaja sok, se skisa in spridi, ter koj červa zaredí. Potem, kadar červ za lupam zamoklji sok pojé, se spravi v les in ga skozi in skozi prevotli; od malih začetkov se červovína dostikrat po večih kosih gojzda razširi in se še druzih zaslomb lesá clo na poslopjih vdelaniga loti.

Večkrat vidimo veliko smerečja na stebli posušiti se. Po vsakdanji skušnji se vé, če se v kakim kraji gojzda le ene smereke suhost prime, de se jih kmalo več sušiti začnè, in de se celih kosov smerekoviga gojzda ta sušna bolezin prime. Ogoljeniga drevesa se narpred červojedina prime, zatorej storiš bolje, če drevja na stebli, zlasti smerek ne ogoliš.

Če pa zapaziš, de se kake smereke v gojzdu suhost prijemlje, védi, de je že červ za lupam; hitro jo podêri tako smereko; véje, lup in verh čisto iz gojzda pospravi predin se červovína razléze. Pravijo borštnarji: „de kolikor deleč puh od o kresu posekane smereke séze, takó deleč okrog se vse smereke posušé“; pa ne poslušaj tacih starih pravljic, ampak verjemi, kar je po pameti verjeti, namreč: de le červovína je poglavitni vzrok, če se ti smereke na stebli sušijo. Červ naredí pod okljestenim lupjem, pod odbitimi vejami, verhi in drugo šaro, svojo zalego, in se odtod po zdravim drevji razléze; zatorej je škodljivo, drevje lupiti, veje mu klestiti in to šaro po gojzdu pušati.

(Dalje sledí.)

Nekaj kemíje (ločbe) kmetovavcam.

(Nadalje.)

15. §. Kislogáz, gnjilogáz in vodenogáz.

Kislic je obstojni dél skorej vsih pozemljskih stvarí (§. 10.); če se od kake rečí odloči in z zdramljeno gorkoto stanovitno zveže, de v njem spijóča postane, je tó kislogáz (Sauerstoff). Kemikarji si ga umejo za svoje veselje in skušnje na več viž narediti, vloviti in shraniti; tù imajo tedaj čist kislic, pa z gorkoto zvezaniga in pod nevidljivo podobo gáza.

Tak kislogáz puhtí iz vsih rastljin ob času njih rastljivosti, je v navadnim zraku pričijoč, potreben k življenju vsaki živali; zakaj kjer bi ga ne bilo, bi več ne dihala, bi se zadušila, pa tudi luč bi vgasnila in ogenj pomerl; torej so ga v poprejšnosti imenovali zrak življenja. Sam čist kislogáz bi pa za človeka življenje premočán bil; v takim bi njegovi malinc prenaglo stekel.

V čistim kislogázu začne tlijoča terska, ali tudi tlijoča goba z velikim zubljem ali plamenam goreti, še clo jekleno peró, ko se na konci z gobico zažgè, bi v takim gázu s takó močno svitlobo, na vse kraje nebrojne iskrice stopljeniga jekla raztrošaje, gorelo, de bi skorej mogoče ne bilo, tega gledati. Kislogáz ni težeji od navadniga zraka, v kterim živimo.

Kakor kislic, se zamore tudi gnjilic, z gorkoto zvezavši ali zedinši se, v gáz, tó je v gnjilogáz (Stickstoffgas) spremeniti, kakor se pri vsacim gnjijenji godí. Če popolniš iz soda 20 čebrov vina, se ti napolni to pričo z 20 čebri zraka; če bi pa pustil v sodu 4 bokale vina za njega živež, in ga dobro zalopnil, bo v malo dnéh vès kislogáz, kar ga je v tim zraku, z vinam se združil, de bo na drenj potegnilo, ali se skisalo; — kar je pa še potem zraka v sodu, tó je gnjilogáz; taciga je na mero in vago nar več v navadnim zraku. Učeni si ga na mnoge viže za skušnje naredijo. V tacim gázu vsaka živa stvar hitro umerje, in ogenj naglo vgasne.

Vodenc zedinši se z gorkoto da pa vodenogáz (Wasserstoffgas). Kakor ne zamorejo še kemikarji čistiga kislica, takó tudi ne čistiga gnjilca, ne vodenca, ki sta zložne pervíne vsih organskih rečí, drugači kot pod podobo nevidljiviga gáza pokazati. Vodenogáz si kemikarji nar raji vodo na mnoge viže kroječi naredijo; narava ga v mnogih okolistavah nareja; takó če poleti s palico v blato gorke luže podrezaš, boš vidil veliko mehurčkov zraka skozi vodo kviško iti, to je vodenogáz; s posebno pripravo in umetnostjo bi si ga lahko v luži več vlovil in shranil. Pri vsakim gnjijenji, pa tudi pri druzih priložnostih se vodenc — spremenivši se v vodenogáz odločva. Kakor v gnjilogázu bi tudi v vodenogázu vsaka živa stvar hitro zadušila se, in ogenj bi vgasnel; ne da se ne v njem dihati. Vodenogáz se še od vsih gázov razloči po tih dveh lastnostih le; de je

1) od navadniga zraka 14krat ložeji, zatorej kjer se ga koli kaj naredí, berž kviško gré. Na to lastnost se opira umetnost z njega pomočjo kviško in visoko v nebó vzdigniti se. Če napihneš mehúr z zrakam, ga dobro zavežeš, na dno kakiga z vodo napolnjeniga čebra potlačiš, in spustiš, bo hitro, kér je ložeji od vode, na verh ferknil; ferknil bo še na verh, ko bi tudi pol funta svinca na-nj obesil. Takó si napravijo serčni učeni tudi mehúr ali balón iz več tavžent vatlov prav tenjkiga, pa polimaniga židanja, ga privežejo h tlam, in napihnejo z lahkim vodenogázam; obesijo na-nj z vervmí čolnič, de va-nj stopijo in marsikaj še seboj vzamejo; na tó pa odvežejo balón od tal, de jih berž kviško vzdigne, in sicer takó visoko, dokler ima balon z vunanjim zrakam — ki je zmirej, kolikor višji tolikó tanjši in ložeji — enako težo; potem jih pa veter, kakor ga ravno najdejo, naprej žene, dokler s posebno umetnostjo, po malim namreč vodenogáza iz balóna spušaje, de težeji postaja, zopet doli na zemljo ne pridejo. Če bi pa hotli nekoliko više vzdigniti se, veržejo kaj vùn iz čolniča;

2) desiravno v vodenogázu nobena reč ne gorí, marveč vsaka goreča vgasne, vender je ni nobene bolj vnemljive rečí, in nobena z bolj vročim zubljem ne gorí, kakor vodenogáz, če se s

kislogázam pomeša in zažgè. Po mestih so jeli fabrike napravljati, kjer v zapertih kotlih kamnato voglje ali drevá žgijoči vodenogáz narejajo, ga, od vogelca očistivši, po podzemeljskih ceveh ali rorih kot vodo po mestu na terge in v hiše napeljujejo, in na pipice prodajajo. Širji pipice ko človek potrebuje, in kakor dalje časa ima pravico jo odperto deržati, več od nje plačuje. Je ni v sedajnosti znane bolji svečave od leté, mesta in hiše po noči razsvetlovati, ki jo gazno svečavo (Gasbeleuchtung) imenujejo.

Rudokopam večkrat vodenogáz hudo zabavlja; ko se jim ga kaj v jame spravi, in ko pridejo s svetilam do njega, se zažgè z velikim opočenjem, ljudí osmodí, doli verže, de se večkrat tudi zavolj pomanjkanja kislogáza — ki se z vnetim vodenogázam v vodo spremení — zadušijo; po 5 do 50 ljudí je že večkrat v rudnih jamah, ko jim je vodenogáz notri zašel, po taki nesreči konec vzelo. V rudah kamnitiga vogelja se je posebno tacih nesreč bati; zakaj kamnato voglje je iz nekdanjiga lesá, sploh iz organskih rečí, ki obstojé med drugim tudi iz vodenca, kteri zamore v tacih jamah v gáz spremeniti se.

(Dalje sledí.)

Podučenje, kakó se mora klavna živina in mesó ogledovati?

(Nadalje.)

Gnjiloba šetín pri prešičih se pozná potem, de so šetine na raznih krajih života terji in krepkeji od zdravih, de rade vun padajo in de imajo kervave korenine; večidel tudi farbo spreminijo ter postanejo sploh blede. Ta bolezin na koži in v šetinah je pa le prikazik hude notrajne bolezni, ki je ali notrajna gnjiloba ali pa vrančni prisad. Zatorej se bojo pri klavšnji vselej še druge znamnja po drobji našle, špeh je slab in mesó take živine je bledo, ohlapno in je za živež škodljivo.

Ikre ali šenki (Finnen) so tudi le prešičja bolezin, ktera se dostikrat v življenji živine spoznati ne da. Ta bolezin v tem obstojí, de se po raznih krajih života, v očeh, v gobcu, v mesu in špehu, ja clo v sercu mehurčiki najdejo, ki so neki červički veči ali manjši velikosti. Mesarji te mehurčike sploh le pod jezikam in v očéh išejo: to pa ni pràv, zakaj dostikrat je živinče ikrasto, brez de bi se pod jezikam ali v očeh tacih mehurčikov zapaziti dálo. Včasih so ti červički takó v mesu skriti, de jih človek še le takrat narajma, kadar kuhano mesó reže ali jé, kér se pri kuhanji imenovani vodeni mehurčiki napnêjo in potem pod nožem ali zobmí pokajo, kakor de bi lešnjike grizel. Akoravno tako mesó ni posebno škodljivo in se brez nevarnosti vžiti sme, če se le ikreni deli izrežejo in proč veržejo — je vunder ojstro prepovedano, v mesnicah mesó in špeh take bolne živine prodajati zató, kér je za vžitek ostudno in kér ima kupec pravico, za svoje denarje zdravo in lepo mesó i. t. d. terjati.

(Dalje sledí.)

Cuden, pa poterjen pomoček, de svinja mlade prasce sesati pustí.

Nek pošten mož in priden bravec Novic pri sv. Marii Devici v Polji nam je na znanje dal, de mu je ni davnej svinja 3 prasce povergla, kterih pa po nobeni ceni ni k sebi pustila, de bi bili sesali. Požerla bi jih bila rada. Vse so poskušali z gerdim in lepim, pa vse je bilo zastonj; clo zvezali so jo, ji torbo na gobec navezali, in prasce k nji dali, pa tudi vse to ni pomagalo nič; mleko je oporno zaderževala. Ko se takó gospodar s celo družino vred z nepokojno živino dolgo časa zastonj péha, pride memo gredé neki kmet v hišo in svetje, de bi vse prasčike po celim životu, svinjo pa po rivcu z žganjem ali pa z brinovcam namazali.

Po svetu tega kmeta storijo in prasce in svinjo namažejo z žganjem in prasce zopet k nji spustijo in čudo! povohala jih je — in brez de bi se bila ganila, jih od tistihmal zmirej rada sesati pustí. Kmet je rekel, de ta pomoček zató pomaga, kér se duh mladih in starke zedini (zgliha). — Morebiti pa starko nemalo vpijani? Naš gospodar kupi potem še eno ptuje prasè in ga k ti svinji dene, pa ga je tudi nategama sesati pustila.

Pri tacih zadevah na kmetih vselej veliko sosedov skupej pride in eden zmed teh je pripovedoval, de so to sredstvo ni davnej tudi v Kašljim blizo Zaloga poskusili (per 8 prasčikih) in ga poterdili. Nekteri so clo pripovedovali, de se nepokojni konji vkrotijo, če se okoli gobca z žganjem namažejo.

Jest sim gosp. Fleišmana, ki večkrat k Marii Devici v Polje gré, naprosil, de bi se z imenovanim gospodarjem natanjko od te prigodbe pomenil in zvedil sim: de je imenovana svinja pervikrat mlade imela, de je popolnama zdrava bila, de je tudi vime vse zdravo bilo, ne ranjeno, ne prisadno ali otêklo, in de se je vse v resnici natanjko takó godílo, kakor je tukej popisano.

Težko bi bilo razsoditi, kakó in zakaj de žganje v tacih zadevah pomaga, to pa je gotovo, de je pomagalo. Naj kmetovavci svetvano sredstvo v enacih okoljšinah skusijo in nam svoje skušnje oznanijo. Pràv dobro bi bilo, ko bi imenovani pomoček povsod poterdili, zató, kér se pri prešičji reji dostikrat kaj taciga prigodí, in kér se žganje ali brinovec lahko povsod po ceni dobí.

Dr. Bleiweis.

Od koristnosti mešance pri sejanji in sadenji.

Visoko častitljivi gosp. Anton Strohen, tehant v Leskovcu so med druzimi rečmi unidan kmetijski družbi tole pisali:

Gotov dobiček je, na eni njivi dva ali še več sadežev na enkrat pridelovati, če se kmetovavec le zna s takim obdelovanjem svojiga polja umno obnašati. Vsaka reč ne tekne vsaki zemlji in vsakimu kraju.

Večletne skušnje so me popolnama prepričale, de turšici, če le ni pregosto sajena, clo nič na pridelku ne škodje, če se med njo poredko fižol nizke sorte in pa buče (tikve) posadé. Na njivi, nekaj čez pol orala veliki, sim po takim ravnanji že večkrat in tudi lanjsko leto 26 mernikov turšice, 6 mernikov fižola in 6 voz buč pridelal in s tem pridelkam pràv zadovoljen bil, kar mi bo vsak umen kmetovavec rad poterdil.

Ravno to veljá tudi od ječmena, med kteriga se korenje (markva) seje. Vsakteri, posebno pa tisti kmetovavci, ki v hribih in bolj merzlih krajih prebivajo in jari ječmen sejejo, ne bodo od njega nikoli večiga pridelka imeli, kakor če med-nj korenja vsejejo; zakaj korenje raste dolgo časa še po ječmenovi žetvi, in se, akoravno merzli čas prihaja, pràv dobro redí, ter je

pràv dobra piča za živino, posebno pa za svinje. Ječmen korenju clo nič ne škodje, zató kér začne še le takrat pràv čversto rasti, kader je že ječmen požet in njiva sterniša opleta in očisčena. Na njivi, na ktero se štiri mernike ječmena poseje, se pridobí zraven navadniga ječmenoviga pridelka tudi 10 do 12 voz korenja, in ravno na tisto zemljo se da, potem, ko je korenje že spravljeno, če je kraj zató, zimska rèž vsejati, med ktero se tudi leča dobro obnaša, če je zemlja pešena in suha, sicer pa ne.

Z lepim dobičkam se da tudi korún (krompir) s fižolam, (bôbam) ali pa s konopljo saditi. Kader je že za korún odločena in dobro pognojena njiva preorana in povlečena, posej pràv redko na pol orala veliko njivo pol bokala konoplje; tisti kmetovavec pa, ki nima veliko zemlje in torej tudi toliko korúna ne sadí, naj ga ne sadí po navadi precej za plugam (drevesam), ampak naj napravi poredama jamice, pol čevlja globoke, in naj ga posadí vanje, v vsako peto jamico naj pa fižola pomeče, in vsi trojni sadeži bodo enako čversto rasti začeli. Če jih je po enkrat okopal in saj nar manj enkrat osul, bodo vsi rastli, de bo kaj! Na njivi eniga orala sim v srednjih letih po 50 voz korúna, 4 do 6 mernikov konopniga semena in ravno toliko fižola pridelal.

Prepričan od velike koristnosti take mešance, tako obdelovanje poljá vsim kmetovavcam pràv živo priporočim, naj bi se ga čversto poprijeli, kjer koli je kraj in vreme imenovanim sadežam primerjeno. Anton Strohen.

Vinska tèrta tretji dan Malitravna na Krajnskim cvetè!

To je bôsa! bojo bravci Novic odgovorili. Ni bôsa ne, ampak čista resnica. Vrednik Novic je cvetje in perje vinske terte v rokah imel, ki ga je gosp. Karinger iz Boštanja na Dolenskim v Ljubljano sabo prinesel in tamkej od gospoda Jožefa Dermelna, učitelja in od c. k. kmetijske družbe s sreberno svetinjo poslavljeniga sadjorednika in posestnika prejel, ki ima po eni strani svoje hiše terto izpeljano, ktera je 3. Malitravna pod milim nebam v polnim cvetji bila. Korenina te stare terte stojí v kleti (keldru) hiše Nr. 7 v Boštanji in gré skozi strop kleti in skozi stanico učitelja pod oknam vùn. De tertna korenína v kleti stojí, ji je gotovo nar več k takó zgodnim cvetju pomagalo — vunder še taciga prigodka gosp. Dermel nikoli doživel ni. Pràv zlo bi nam on vstregel, ko bi nam oznanil, kadaj de bo grojzdje te terte dozorelo!

Dr. Bleiweis.

Od previdnosti božje za ohranjenje vsakiga naroda na zemlji.

(Na dalje.)

Podajmo se v ledéno Sibirijo, in tam najdemo narlepši ajdo, in kakor v vsih severnih straneh mnogo zverine, ki s svojim debelim in môčno volnatim kožuham človeka varje, de ga grozni mraz ne stisne. — Še višje prebivajo Jakuti; njih dežela je skorej vedno premerznjena. Pa ravno v to deželo prileti vsako leto v začetku Rožnika nebrojno število divjih gosí, ki se takó lahkó vjeti dajo, de si jih ena sama družina na tavžente naloví, in se ž njimi celo leto preživí. Kér je namreč zemlja skorej vedno zmerznjena, se v nji poshranijo in ne spridijo. Kdo ne vidi zopet tukej dobrotne roke božje!

Kaj čémo clo od Laponije reči, kjer na planínah večni snég leží, potoki do dna zamerznejo, in se večkrat cele léta ne otajajo! Ali ne bomo rekli, de je ta dežela od previdnosti božje popolnama zapušena? Pa neka domača žival, severni jêlen ali sedlón (Rennthier) imenovana, z dolgim zobam svoj živež — neki mah — izpod léda zruje, in pride o pravim času k hiši svojiga gospodarja, de se pomolsti da. Zima je tamkej takó huda, de če se zakurjena hiša odprè, ves sopuh kar na enkrat v snég spremenjen na tla pade. Per vsem tem pa nastopi po dolgi zimski noči poletni čas, ki od dvéh do tréh mescov terpí, in v tem času vse takó hitro raste, de sta ječmen in rèž dva mésca po setvi že zréla in požéta.

Kdo ne občuduje tukej neskončne modrosti Stvarnika? V naših evropejskih deželah res poletje dalje terpí; ali hladna noč, ki za vsakim dnevam nastopi, rast zaderžuje takó, de per nas od setve do žetve veliko več časa pretêče, ko v Laponii. Veči je toplota v naših krajih, dalji in prijazniši polétje; tode toplota, ki rast déla, je na vse polétne mesce razdeljena. Kar je tedaj Laponsko polétje krajši, je pa gorkejši, in takó dozoré rastljíne tam pol poprej ko per nas.

Razun dobrote, ki jo Laponcam ta žetev in sedlón perneseta, še perletí, kakor po vsih severnih krajih, brez števila veliko tičev, kterih jajca in mesó silno dobre jedíla dajo.

Pa med vsimi deželami zemlje narbolj zapušena se zdí Grenlandija, ki nar više ob severji leží. Drujiga se tam ne vidi, ko veličanske gore in mogočno skalovje, kteriga verhovje se v megli zgubí. Na mnogih krajih naletí okó na stogove ledénih plóš, ki po tri mile na deleč sežejo, in so na sto sežnjev visoko nakupičene. Mraz tih krajev preseže ves zapopadek. Clo žganje zmerzne in razžene posode. V Svečanu in Sušcu poka kamnje, in se v kose razletí. Vunder pa ni ljudstva, ki bi bilo v svojo domovino takó močno zaljubljeno, ko je Grenlanško. Njiva, žetev, splôšna in posebna umetnost tih ljudí je lov môrskih psov. Kakor Otahajčanje in drugi prebivavci pod soncam iz krušniga drevesa streho, živež, obleko, orodje in vse drugo dobijo, kar za ohranjenje življenja potrebujejo: takó imajo Grenlanci živež, pijačo, obleko, okna, žeblje, píle, orodje, odejo i. t. d. od samiga morskiga psa. Vse to dobíjo iz njegoviga mesá, sála, kít, čév, mehurja, kostí, réber, kože, želodca in kerví. Sicer lovíjo tudi zajce, lesíce, medvéde, zlatóvke (žlahtne postervi); vunder se s tem ne morejo dolgo muditi, kér njih dan ali polétje le šest tednov terpí, po tem pa zopet noč in zima nastopite.

(Konec sledí.)

Besedna vganjka.

Poznaš orodje, ktero godci rabijo? Berí nazaj, v mejo me stavijo.

Znajdba vganjke v poprejšnjim listu je:

Štiri.

Današnjimu listu je 7. doklada perdjana.

Žitni kup.	V Ljubljani 11. Malitravna.		V Krajnju 6. Malitravna.	
	gold.	kr.	gold.	kr.
1 mernik Pšenice domače	2	—	2	6
1 » » banaške	2	15	2	15
1 » Turšice	1	16	1	16
1 » Soršice	—	—	1	40
1 » Rèži	1	36	1	40
1 » Ječmena	1	21	1	20
1 » Prosa	1	4	1	15
1 » Ajde	1	—	1	5
1 » Ovsa	—	54	—	54

Vrednik *Dr. Janez Bleiweis.* — Natiskar in založnik *Jožef Blaznik* v *Ljubljani.*